

گونه‌شناسی امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۹/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۲/۴

نجف لکزایی*

چکیده

سؤال اصلی مقاله حاضر این است که امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی از چه گونه‌هایی برخوردار است؟ در این مقاله، برای نخستین بار از فلسفه علم امنیت در علوم اسلامی سخن رفته است. از این رو، نگارنده با بهره‌گیری از رهیافت‌های رایج در فلسفه علم به پرسش مذکور پاسخ داده است؛ یعنی با نگاهی پسینی گونه‌شناسی مطالعات امنیت در قالب رویکردهای دانشی در ده شاخه بررسی و به سرانجام رسیده است. برخی از ویژگی‌های امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی از این قرار است: جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به ساحات، سطوح، موضوعات و قلمروهای امنیت، جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به تهدیدات و امنیت سخت و نرم و جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به کارگزاران امنیت و تهدید.

کلیدواژه‌ها: امنیت‌پژوهی، گونه‌های امنیت‌پژوهی، روش امنیت‌پژوهی، فلسفه امنیت.

* استاد گروه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (ع) (نویسنده مسئول) www.lakzaee.ir / nlakzaee@gmail.com

فصلنامه مطالعات راهبردی • سال هجدهم • شماره چهارم • زمستان ۱۳۹۴ • شماره مسلسل ۷۰

مقدمه

از نیمه دوم قرن بیستم تا کنون، پیوسته مطالعات امنیتی در سطح جهان، در حال گسترش بوده است. در ایران هم هرچند با تأخیر، مدتی است به این رشته مطالعاتی توجه بیشتری شده است. دلیل این اقبال واضح است. انحطاط امنیتی حاکم بر جهان که در دو جنگ جهانی اول و دوم و ده‌ها جنگ بزرگ و کوچک خود را نشان داد و نیز استبداد و استعمار حاکم بر بسیاری از کشورها که انقلاب‌ها، قیام‌ها و جنبش‌های فراوانی را به دنبال داشت، نخبگان سیاسی و فکری را به تأمل و چاره‌جویی واداشته است؛ اما باید اذعان کنیم که بخش عمده ادبیات تولیدشده در این زمینه از آن کسانی است که خود باعث و بانی ناامنی‌های بزرگ جهان معاصر بوده‌اند و مع‌الأسف سهم مسلمانان در ادبیات امنیتی مذکور قابل قبول نیست.

این مسئله، با توجه به اینکه حوزه مطالعات امنیتی، از آنجا که با پدیده «امنیت» به مثابه امری هنجاری سروکار دارد، به شدت آغشته به زمینه‌های ارزشی و بومی است و جز در سطح یافته‌های سخت‌افزاری قابل اقتباس و بهره‌برداری نیست، جای تأمل دارد. از این رو، مراجعه به سابقه مطالعات امنیتی در علوم اسلامی امری لازم و بازشناسی، بازسازی و نوسازی آن، متناسب با شرایط و اقتضائات ارزشی و بومی، به منظور ارائه راه‌کارهایی برای خروج جهان و به ویژه جهان اسلام از انحطاط امنیتی، از طریق ارائه مکتب امنیتی اسلام، ضروری است.

اهمیت و ضرورت این مسئله وقتی روشن‌تر می‌شود که به این نکته توجه کنیم که سنت مطالعات امنیتی در علوم اسلامی، سنتی است که به اندازه تاریخ اسلام قدمت دارد، زیرا پیدایش اسلام مباحث درازدامن امنیتی را با خود به همراه داشت، چه سه سال اول دعوت حضرت ختمی مرتبت (ص) که دعوت مخفی بود و چه بعد از آن که توأم با رنج و زحمت و دفاع بود. از بایکوت و تحریم مسلمین در شعب ابی‌طالب گرفته تا هجرت به مدینه و سپس حملات متعدد مشرکین به دولت تازه‌تأسیس اسلامی و پشت سر گذاشتن تمامی این‌ها توسط مسلمین و تأسیس حکومتی مقتدر و فراگیر توأم با شکست قدرت‌های بزرگ جهان آن روز. نگارنده سعی خواهد کرد با استفاده از رویکردهای رایج در فلسفه علم، گونه‌های امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی را بررسی و رویکردهای دانشی آن را روشن سازد. مقاله حاضر، تا آنجا که

نگارنده تفحص کرده، اولین مقاله در موضوع مورد بحث است و از این حیث درآمدی است بر تأسیس رشته مطالعات اسلامی امنیت به شکل ریشه‌دار و جامع و منسجم.

الف. چارچوب نظری و مفهومی

فلسفه امنیت: مفهوم کلیدی در مقاله حاضر «فلسفه امنیت» است. «فلسفه» دو کاربرد دارد: به شکل مطلق و به شکل مضاف. فلسفه مطلق: یعنی وقتی فلسفه را بدون قید به کار می‌بریم؛ فلسفه مضاف: یعنی فلسفه به چیزی اضافه شده، مانند فلسفه فیزیک، فلسفه علم، فلسفه فقه، فلسفه امنیت، فلسفه عرفان و دین. فلسفه مضاف نیز دو نوع است: فلسفه مضاف به علوم و معارف و فلسفه مضاف به امور و پدیده‌ها. منظور ما از فلسفه امنیت کدام است؛ علم امنیت یا پدیده امنیت یا هر دو. وقتی ما پیرامون فلسفه امنیت بحث می‌کنیم، به طور کلی شامل دو زیرمجموعه است: فلسفه علم امنیت یا علوم امنیتی و فلسفه پدیده امنیت یا پدیده‌های امنیتی. در ایران فلسفه امنیت بحث جدید است و تا کنون فقط در یک مقاله این اصطلاح به کار رفته است (لکزایی، پائیز ۱۳۸۹ و اینک منتشر شده در: پورسعید، ۱۳۹۱).

بر اساس آنچه در فلسفه هر علمی مطرح است، برخی از مسائل فلسفه علم امنیت نیز از این قرار خواهد بود:

۱. شناخت هندسه، قلمرو و ساختار دانش امنیت و بیان مهم‌ترین مسائل آن؛
۲. تحلیل معنایی و مفهومی مفاهیم کلیدی دانش امنیت؛
۳. شناخت مباحث معرفت‌شناختی دانش امنیت مانند چگونگی توجیه و اثبات گزاره‌ها و بیان سرشت واقع‌نمایانه یا ابزارانگاران آن‌ها؛
۴. شناخت روش‌شناسی و کشف رویکردها و رهیافت‌های دانش امنیت؛
۵. شناخت پیش‌فرض‌ها و مبادی علمی و غیر علمی.
۶. شناخت کارکردها و پیامدهای فردی و اجتماعی دانش امنیت.
۷. مطالعه تطبیقی گرایش‌ها و مکاتب مختلف و بررسی مناسبات دانش امنیت با علوم و رشته‌های علمی همگون و مرتبط.

۸. آسیب‌شناسی و کشف بایسته‌های دانش‌های امنیتی؛^۱ (با الهام از خسروپناه، ۱۳۹۰).
در مقاله حاضر از منظر فلسفه علم امنیت به شناسایی گونه‌های اصلی امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی پرداخته می‌شود.

این گونه‌شناسی به ما کمک می‌کند در بحث مکتب امنیتی اسلام هر مسئله‌ای را در جای خود قرار دهیم. به عنوان مثال، پژوهشگری که امنیت از دیدگاه علمای مسلمان را مطالعه می‌کند با موارد بسیار زیادی از مباحث امنیت مواجه می‌شود. از این رو، باید بدانند که متفکر مورد نظر بحث را از چه زاویه‌ای مطرح می‌کند. اگر طرح بحث از زاویه فلسفی یا کلامی باشد، برای امروز قابل استفاده است، ولی اگر از زاویه فقهی باشد، مباحث در فقه، قابل تغییر است خصوصاً در مسائل سیاسی، مثلاً تقیه امر زمان‌مند، مکان‌مند و تابع شرایط است. همچنین، در تعریف امنیت هر کدام از گونه‌ها امنیت را از منظر خود تعریف می‌کنند. در مورد سنت، سابقه و جایگاه امنیت در علوم اسلامی با سابقه غنی و قوی روبه‌رو هستیم. در فرهنگ اسلامی، اگر بخواهیم از امنیت درک معتبری داشته باشیم، لازم است امنیت را از همه منظرها مورد مطالعه قرار دهیم. در ادامه کلیات و چارچوب این مطالعه ارائه شده است.

ب. رویکردهای دانشی امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی

نتیجه تحقیقات و مطالعات نگارنده این است که پیشینه مطالعات امنیتی در علوم اسلامی بسیار متنوع و عمیق است، به گونه‌ای که می‌توانیم بگوییم دارای شاخه‌ها و گرایش‌های متعددی است. مهم‌ترین این شاخه‌ها و گرایش‌ها به قرار زیر است:

۱. **مطالعات امنیتی فلسفی**؛ رد پای این سنت مطالعاتی در مباحث فلاسفه‌ای چون فارابی، ابن‌سینا، ابن‌عامری، شیخ اشراق، خواجه نصیرالدین طوسی، صدرالمألهین، علامه طباطبایی، امام خمینی و

۱. برای مطالعه درباره فلسفه‌های مضاف کتاب فلسفه‌های مضاف پیشنهاد می‌شود. این کتاب مجموعه مقالاتی است که توسط آقای خسروپناه گردآوری و در دو جلد منتشر شده است. در آنجا درباره خیلی از این فلسفه‌های مضاف مقاله نوشته شده، اما مقاله‌ای راجع به فلسفه امنیت وجود ندارد. یک جلد آن مربوط به فلسفه‌های مضاف به علوم است که برای بحث کنونی قابل استفاده است.

علامه جوادی آملی قابل ردیابی است. پیش از این، دلالت‌های امنیتی آرا و نظرات برخی از این متفکران توسط نگارنده مورد بررسی و تحقیق قرار گرفته است (لکزایی، پائیز ۱۳۸۹؛ زمستان ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱؛ تابستان ۱۳۹۳).

۲. **مطالعات امنیتی کلامی**؛ ردپای این سنت مطالعاتی در مباحث متکلمانی چون شیخ مفید، خواجه نصیرالدین طوسی، علامه حلی، شهید مطهری و امام خمینی قابل ردیابی است.

۳. **مطالعات امنیتی اخلاقی**؛ این سنت مطالعاتی توسط علمای اخلاق تعقیب شده است. بررسی آثار اخلاقی دانشمندانی چون ابن مسکویه، غزالی، نراقی و امام خمینی مؤید این ادعاست.

۴. **مطالعات امنیتی قرآنی**؛ منظور آثاری است که توسط مفسران بزرگ قرآن پدید آمده و آیات امنیتی مورد تفسیر و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. المنار، المنیر، التحریر و التنویر، پیام قرآن، تفسیر راهنما، فرهنگ قرآن، دائره المعارف قرآن، المیزان و تفسیرتسنیم نمونه‌ای برای مطالعات تفسیری است. اخیراً برخی پژوهش‌های امنیتی نیز با تمرکز بر قرآن صورت گرفته که آن‌ها نیز در همین گونه قرار می‌گیرد (افتخاری، ۱۳۹۲).

۵. **مطالعات امنیتی حدیثی**؛ منظور آثاری است که توسط عالمان حدیث پدید آمده و واجد روایات امنیتی است. الکافی و بحار الانوار نمونه‌ای برای مطالعات حدیثی است.

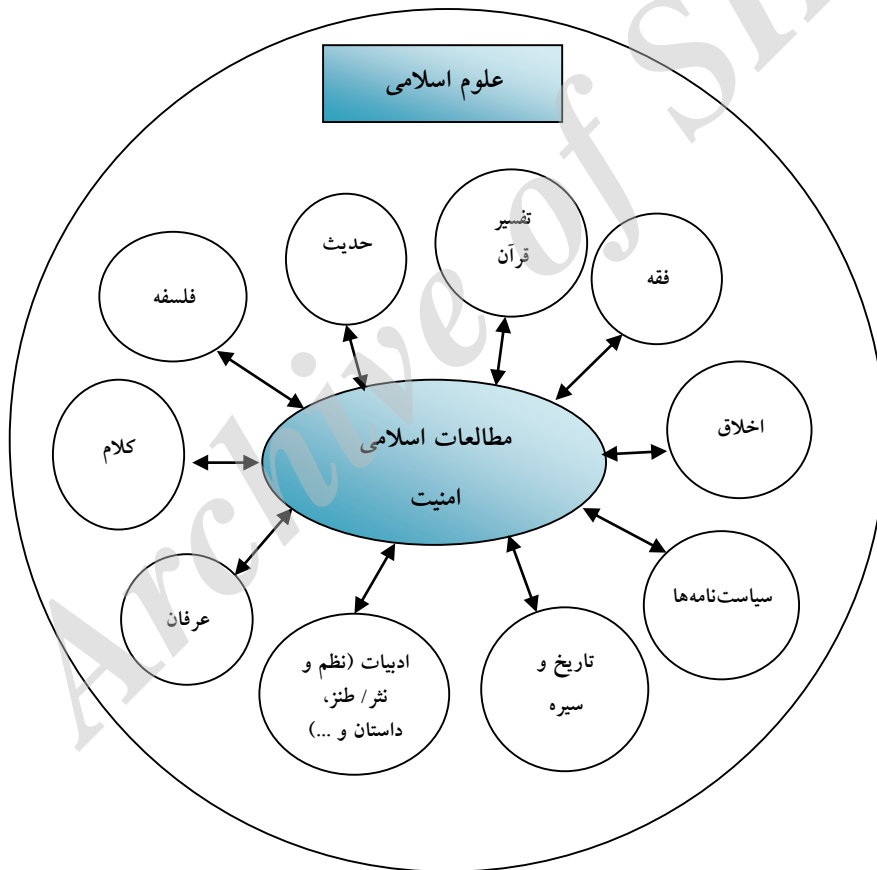
۶. **مطالعات امنیتی در تاریخ و سیره معصومین**؛ رد پای این سنت مطالعاتی در آثار مورخان بزرگ مسلمان قابل ردیابی است. این آثار با تحلیل رفتار و سیره امنیتی حضرت محمد (ص)، ائمه معصومین (ع) و خلفا دربردارنده مباحث مهمی هستند. برای نمونه می‌توان به مواردی چون الارشاد شیخ مفید، تاریخ مسعودی، تاریخ طبری، تاریخ یعقوبی و مقدمه ابن خلدون اشاره کرد.

۷. **مطالعات امنیتی در سیاست‌نامه‌ها**؛ این سنت متأخر از سنت‌های پیشین پدید آمده و عمدتاً حاوی رویکردهای تجربی است. سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک طوسی و روضه‌الانوار محقق سبزواری از نمونه‌های قابل توجه در این سنت است (لکزایی، ۱۳۷۹).

۸. **مطالعات امنیتی عرفانی**؛ منظور آثاری است که توسط عرفا پدید آمده است. از سنت عرفانی با نمونه‌هایی چون منطق‌الطیر عطار، التدبیرات الألهیه فی اصلاح المملکه الأنسانیه ابن عربی، مثنوی مولانا، آثار سنایی و امام خمینی می‌توان یاد کرد.

۹. **مطالعات امنیتی ادبی:** منظور آثاری است که توسط ادبا پدید آمده است. از سنت ادبی با نمونه‌هایی چون شاهنامه فردوسی، کلیله و دمنه، آثار سعدی، عبید زاکانی و... می‌توان یاد کرد.

۱۰. **مطالعات امنیتی فقهی:** این شاخه از مطالعات امنیتی توسط فقهای مسلمان، اعم از شیعه و سنی، پایه‌ریزی و شکوفا شده است. قواعد الاحکام، جامع المقاصد، جواهر الکلام و تحریرالوسیله از زمره این آثار است. (لکزایی، بهار ۱۳۹۳؛ لکزایی و نباتیان، ۱۳۹۲). آنچه آمد در قالب شکل زیر قابل نمایش است:

در هر سنت مطالعاتی، از منظر روش‌شناختی، دو پرسش اصلی وجود دارد: یکی اینکه عالمان هر یک از سنت‌های مطالعاتی در تولید مکتب یا دیدگاه امنیتی خود از چه روش یا روش‌هایی استفاده کرده‌اند؟ و پرسش دوم اینکه برای فهم نظریه‌ها یا نظرانی که از سوی دانشمندان مسلمان در حوزه مباحث امنیتی تولید شده از چه روش یا روش‌هایی بهره ببریم؟ در این مقاله، به تفکیک، به هر دو پرسش، خواهم پرداخت.

ج. روش‌شناسی رویکردهای دانشی امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی

هر یک از گرایش‌های مطالعاتی، با توجه به تعلقشان به حوزه دانشی ویژه، روش‌شناسی خاص خود را دارند. در اینجا اشاره بسیار مختصری به روش‌شناسی هر یک خواهم داشت.

۱. روش‌شناسی مطالعات امنیتی فلسفی: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، فلسفی، عقلی، قیاسی، برهانی، لمی (از علت به معلول)، انی (از معلول به علت) با بهره‌گیری از دستگاه روش‌شناختی منطق و نیز مبانی فلسفی از قبیل اصالت وجود، تشکیک، حرکت جوهری و نظریه ادراکات اعتباری بر مبنای حکمت متعالیه (در مشاء و اشراق بر اساس مبانی متناسب با آن‌ها) است. در این سنت مطالعاتی از دو تیپ روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم. یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. علل اربعه، تحلیل گفتمان به عنوان تکنیک تحلیل، تحلیل محتوی، تفسیر متن بر اساس برخی از نحله‌های هرمنوتیکی، تئوری بحران، نظریه اسکینر، تطبیقی / مقایسه‌ای، تبیینی، تحلیلی، هنجاری، انتقادی و توصیفی از روش‌های فهم مشترک است. در حالی که روش‌هایی چون نظریه ادراکات اعتباری و الگوی سه‌گانه حقیقت یا چرایی، ماهیت یا چیستی و واقعیت یا چگونگی از روش‌های فهم اختصاصی است. «امنیت به مثابه فضیلت» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار فیلسوفان مسلمان از فارابی تا امام خمینی تبیین شده است. نظام سیاسی فضیلت‌محور، امت و مردم فضیلت‌گرا، آرا و دین فاضله و ریاست فاضله ضامن تحقق چنین امنیتی است. در مورد روش‌شناسی این سنت مطالعاتی، در همین مقاله بحث خواهد شد. آنچه آمد، در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم نظریه		الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
	اختصاصی	مشترک			
مدینه فاضله امت فاضله آراء فاضله ریاست فاضله نظریه استخدام نظریه دو فطرت	نظریه ادراکات اعتباری حقیقت= چرایی ماهیت= چیستی واقعیت= چگونگی	علل اربعه تحلیل گفتمان به عنوان تکنیک تحلیل تحلیل محتوی تفسیر متن= برخی از نحله‌های هرمنوتیکی تئوری بحران هنجاری	آشنایی اجمالی با منطق و فلسفه	فلسفی/ عقلی/ قیاسی/ برهانی/ لمی (از علت به معلول)/ انی (از معلول به علت) با بهره‌گیری از دستگاه روش‌شناختی منطقی و نیز مبانی فلسفی از قبیل اصالت وجود، تشکیک، حرکت جوهری و نظریه ادراکات اعتباری بر مبنای حکمت متعالیه	مطالعه امنیت با رویکرد فلسفی

۲. روش‌شناسی مطالعات امنیتی کلامی: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، عقلی و نقلی و یا یکی از این دو، بر حسب نوع مکتب کلامی، خواهد بود. در این سنت مطالعاتی نیز از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. روش‌های مشترک همان مواردی است که پیش از این مورد بحث قرار گرفت، در حالی که فهم در چارچوب پارادایم امامت و خلافت از روش‌های فهم اختصاصی است. «امنیت به مثابه دیانت» و تقید به مذهب خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار متکلمان مسلمان از شیخ مفید تا کنون تبیین شده است. نظام سیاسی ولایت‌محور یا خلافت‌محور، ضامن تحقق چنین امنیتی است. آنچه آمد، در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم اختصاصی	الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
نظام امامت نظام خلافت		آشنایی اجمالی با علم کلام و مذاهب کلامی	عقلی/ نقلی	مطالعه امنیت با رویکرد کلامی

۳. روش‌شناسی مطالعات امنیتی عرفانی: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، شهودی (مشاهده، مکاشفه و محاضره) است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. «امنیت به مثابه توحید» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار عارفان مسلمان از ابن عربی تا امام خمینی تبیین شده است. نظام سیاسی به رهبری انسان کامل ضامن تحقق چنین امنیتی است. منازل السائرین، منطق الطیر، التدبیرات الالهیه و مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه از اهم آثار این مکتب است. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم اختصاصی	الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
امنیت به مثابه توحید انسان موحد منازل السائرین منطق الطیر/ التدبیرات الالهیه		آشنایی اجمالی با عرفان	شهودی (مشاهده، مکاشفه و محاضره)	مطالعه امنیت با رویکرد عرفانی

۴. روش‌شناسی مطالعات امنیتی قرآنی: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، روش‌های تفسیر قرآن از قبیل تفسیر ترتیبی، موضوعی، ساختاری، جامع و... با بهره‌گیری از دستگاه روش‌شناختی علم تفسیر و نیز مبانی تفسیری است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. «امنیت به مثابه ایمان و عدالت» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار مفسران قرآن از طبرسی تا آیت الله جوادی آملی تبیین شده است. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

رویکرد دانشی	روش تولید دانش	الزامات فهم	روش فهم اختصاصی	نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها
مطالعه امنیت با رویکرد قرآنی	ترتیبی / موضوعی جامع / قرآن به قرآن و.....	آشنایی اجمالی با تفاسیر		المیزان، تسنیم، نور، اصول الفکر سیاسی فی القرآن المکی و ...

۵. **روش‌شناسی مطالعات امنیتی حدیثی:** در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، بهره‌گیری از دانش رجال برای بررسی جهت صدور و استفاده از دانش درایه برای بررسی دلالت حدیث است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. عهد مالک اشتر، رساله حقوق امام سجاد و جنود عقل و جهل نمونه‌هایی برای این رویکرد است. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

رویکرد دانشی	روش تولید دانش	الزامات فهم	روش فهم اختصاصی	نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها
مطالعه امنیت با رویکرد حدیثی	رجال، درایه، تحلیل محتوی و...	آشنایی اجمالی با علم حدیث		عهد مالک، رساله حقوق امام سجاد، جنود عقل و جهل و...

۶. **روش‌شناسی مطالعات امنیتی فقهی:** در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. استعاره قضاوت، وقف، مولا و عبد و تربیت از روش‌های اختصاصی است. «امنیت به مثابه شریعت و عدالت» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار فقهای مسلمان از شیخ طوسی تا امام خمینی تبیین شده است. نظام

سیاسی عدالت‌محور، ضامن تحقق چنین امنیتی است. فی‌العامل مع السلطان، الگوی حاکم عادل/ جائز، الاحکام السلطانیه، سلوک الملوک، تنبیه الامه و الگوی حکومت ولایتیه/ تغلبیه و الگوی ولایت فقیه برخی از نمونه‌های شایسته بررسی در این رویکرد است. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم اختصاصی	الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
۱. فی‌العامل مع السلطان و الگوی حاکم عادل/ جائز ۲. الاحکام السلطانیه و الگوی خلافت و امارت ۳. سلوک الملوک و الگوی سلطنت ۴. تنبیه الامه و الگوی مشروطه (ولایتیه/ تغلبیه) ۵. ولایت فقیه و الگوی مردم‌سالاری اسلامی	استعاره قضاوت، وقف، مولا و عبد و تربیت	آشنایی اجمالی با علم فقه و اصول فقه و ادبیات عرب و...	اجتهادی = استنباطی = اصول فقه	مطالعه امنیت با رویکرد فقهی

۷. روش‌شناسی مطالعات امنیتی اخلاقی: در این سنت مطالعاتی، هر مکتب اخلاقی روش خاص خود را دارد، ولی عمده‌تاً ذیل روش هنجاری قابل طبقه‌بندی هستند. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. «امنیت به مثابه فضیلت» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار علمای اخلاق از ابن مسکویه تا امام خمینی تبیین شده است. طهاره الاعراق و طرح الگوی سه‌گانه (صرف العیش، تزین العیش و تحسین العیش)، احیاء علوم الدین و الگوی منجیات و مهلکات، اوصاف الاشراف خواجه نصیر، المحججه البيضاء، معراج السعاده، چهل حدیث و شرح حدیث جنود عقل و جهل (نظریه دو فطرت) از اهم الگوهای قابل توجه در این سنت مطالعاتی هستند. آنچه آمد، در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم اختصاصی	الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
الگوی ابن مسکویه در طهاره الاعراق (صرف العیش، تزیین العیش و تحسین العیش) الگوی فیض کاشانی در المحججه البيضاء (الگوی منجیات و مهلکات) الگوی خواجه نصیر در اوصاف الاشراف الگوی نراقی در معراج السعاده الگوی امام خمینی در شرح حدیث جنود عقل و جهل و جهل حدیث (نظریه دو فطرت)		آشنایی اجمالی با علم اخلاق و مکاتب اخلاقی	هر مکتب اخلاقی روش خاص خود را دارد ولی عمدتاً ذیل روش هنجاری قابل طبقه‌بندی هستند	مطالعه امنیت با رویکرد اخلاقی

۸. روش‌شناسی مطالعات امنیتی با رویکرد تجربی / سیاست‌نامه‌ای: در این سنت

مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی تجربی، تحلیل و تبیین با تکیه بر شواهد تاریخی، استقرایی، توصیفی و مشاهدتی است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. «امنیت به مثابه بقای دولت و حفظ قدرت» خروجی اصلی این سنت مطالعاتی است که در آثار سیاست‌نامه‌نویسان مسلمان از خواجه نظام الملک طوسی تا محقق سبزواری تبیین شده است. سیاست‌نامه، قابوس‌نامه، روضه الانوار عباسی و تحفه الملوک از نمونه‌های این سنت است. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها	روش فهم اختصاصی	الزامات فهم	روش تولید دانش	رویکرد دانشی
سیاست‌نامه/ قابوس‌نامه روضه الانوار عباسی تحفه الملوک			تجربی / تحلیل و تبیین با تکیه بر شواهد / تاریخی / استقرایی / توصیفی / مشاهدتی	سیاست‌نامه‌ای = مطالعه امنیت با رویکرد تجربی - تبیینی تاریخی

۹. روش‌شناسی مطالعات امنیتی با رویکرد تاریخ اسلام و سیره امنیتی معصومین: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، نقلی، عقلی و تحلیلی، مبتنی بر فلسفه تاریخ هر مورخ است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. نقد تاریخی از روش‌های فهم اختصاصی است. صحیفه مدینه، ارشاد شیخ مفید، تاریخ طبری، تجارب الامم و مقدمه ابن خلدون، نمونه‌هایی برای این سنت مطالعاتی هستند. آنچه آمد، در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

رویکرد دانشی	روش تولید دانش	الزامات فهم	روش فهم اختصاصی	نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها
تاریخی = مطالعه امنیت با رویکرد نقلی - تحلیلی	نقلی / عقلی تکیه بر فلسفه نظری تاریخ		نقد تاریخی اسنادی	صحیفه مدینه / ارشاد شیخ مفید تاریخ طبری / تجارب الامم مقدمه ابن خلدون

۱۰. روش‌شناسی مطالعات امنیتی با رویکرد ادبی: در این سنت مطالعاتی، روش تولید دانش امنیتی، تخیل، استعاره، تشبیه و... است. در این سنت مطالعاتی از دو نوع روش فهم می‌توانیم استفاده کنیم؛ یکی روش‌های فهم اختصاصی و دوم روش‌های فهم مشترک با دیگر سنت‌های مطالعاتی. در حالی که روش‌هایی چون نقد ادبی از روش‌های فهم اختصاصی است. شاهنامه فردوسی، کلیله و دمنه، آثار سعدی، عبید زاکانی (به ویژه اوصاف الاشراف) و نسیم شمال نمونه‌هایی برای این سنت هستند. آنچه گفتیم در جدول زیر به نمایش گذاشته شده است:

رویکرد دانشی	روش تولید معرفت	الزامات فهم	روش فهم اختصاصی	نمونه آثار، مفاهیم، نظریه‌ها و الگوها
ادبی = مطالعه امنیت با رویکرد ادبی	تخیل، استعاره، تشبیه و...		نقد ادبی	شاهنامه فردوسی / کلیله و دمنه / آثار سعدی، عبید زاکانی (به ویژه اوصاف الاشراف) / نسیم شمال

نتیجه‌گیری

سؤال اصلی مقاله حاضر این بود که الگوهای امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی چیست؟ نگارنده با بهره‌گیری از رهیافت‌های رایج در فلسفه علم و با نگاهی پسینی به این پرسش پاسخ داد. دستاورد مقاله این بود که الگوهای اصلی امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی در ده شاخه فلسفی، کلامی، فقهی، اخلاقی، عرفانی، قرآنی، حدیثی، سیاست‌نامه‌ای، تاریخی و ادبی قابل ارائه است. مطالعه و بررسی سابقه مطالعات امنیت در علوم اسلامی نشان‌دهنده عمق و گستره این سنت مطالعاتی است. همان‌طور که از مطالعه متن برمی‌آید، برخی از ویژگی‌های امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی از این قرار است: جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به ساحات، سطوح، موضوعات و قلمروهای امنیت، جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به تهدیدات و امنیت سخت و نرم و جامعیت و فراگیری نسبی نسبت به کارگزاران امنیت و تهدید. مقدمه و شرط لازم برای هر گونه تلاشی در زمینه تأسیس رشته مطالعات اسلامی امنیت، شناختن رول‌های پیشینه امنیت‌پژوهی در علوم اسلامی است.

Archive

منابع

- قرآن کریم
نهج البلاغه
افتخاری، اصغر (۱۳۹۲) امنیت اجتماعی شده: رویکرد اسلامی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۷) شرح چهل حدیث، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸) شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
امام سجاده، زین العابدین (ع) (۱۳۸۹) رساله حقوق امام سجاده (ع)، شرح علی محمد حیدری نراقی، قم: نراقی.
پورسعید، فرزاد (به اهتمام) (۱۳۹۱) امام خمینی (ره) و بنیان‌های نظری امنیت در جمهوری اسلامی ایران، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
تقریرات درس خارج فقه مقام معظم رهبری، هدیه (آتش‌بس) سایت معظم له.
خسروپناه، عبدالحسین (به کوشش) (۱۳۹۰) فلسفه‌های مضاف، ۲ جلد، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
خنجی اصفهانی، فضل‌الله بن روزبهان (۱۳۶۲) سلوک الملوک، تصحیح و مقدمه: محمدعلی موحد، تهران: خوارزمی.
خواجه نصیر الدین طوسی (۱۳۸۵) اخلاق ناصری، تصحیح و تحقیق: مجتبی مینوی و علیرضا حیدری، تهران: خوارزمی، چ ششم.
سبزواری، محمد باقر سبزواری (۱۳۸۱) روضه الانوار عباسی، تصحیح و تحقیق: نجف لک‌زایی، قم: بوستان کتاب.
شهابی، محمود (۱۳۷۲) ادوار فقه، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چ چهارم.
صدرالمتالهین (۱۳۸۲) الشواهد الربوبیة فی المناهج السلوکیة، باشراف محمد خامنه‌ای، تصحیح، تحقیق و مقدمه: مصطفی محقق داماد، تهران.
الطباطبایی، محمد حسین (۱۳۶۲) رسائل سبعة: ... الاعتبارات، قم: کتاب.
الطباطبایی، محمد حسین (۱۳۷۹) المیزان فی تفسیر القرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
الطباطبایی، محمد حسین (۱۴۱۲) الرسائل التوحیدیة: رساله الانسان قبل الدنيا، رساله الانسان فی الدنيا، رساله الانسان بعد الدنيا و... بیروت.
عمار، محمد (۱۹۹۸) الاسلام والامن الاجتماعی، قاهره: دارالشروق.
فارابی، ابو نصر محمد (۱۹۹۵) آراء اهل المدينة الفاضلة و مضاداتها، مقدمه و شرح و تعلیق از علی بو ملحم، بیروت: مکتبه الهلال.

فارابی، ابو نصر محمد (بی تا) **تحصیل السعاده**، تحقیق و شرح علی بو ملحم، بیروت: دار و مکتبه الهلال.
 فارابی، ابونصر محمد (۱۴۰۵) **فصول متزعه**، تحقیق، تصحیح و تعلیق از فوزی نجار، چ دوم، تهران: المکتبه الزهرا (ع).
 فارابی، ابونصر محمد (۱۴۱۳) **تحصیل السعاده مندرج در «الاعمال الفلسفیه»**، مقدمه و تحقیق و تعلیق از جعفر آل یاسین، بیروت: دار المناهل.

فارابی، ابونصر محمد (۱۹۹۶) **احصاء العلوم**، مقدمه و شرح از دکتر علی بو ملحم، بیروت: مکتبه الهلال.
 فارابی، ابونصر محمد (۱۹۹۶) **السیاسة المدنیة**، مقدمه و شرح از دکتر علی بو ملحم، بیروت: مکتبه الهلال.
 کلینی، ثقة الاسلام (۱۳۶۵) **الکافی**، ۸ جلد، تهران، دار الکتب الإسلامیة.

لکزایی، نجف (۱۳۷۹) «سازوکارهای تأمین امنیت ملی از دیدگاه محقق سبزواری»، **فصلنامه علوم سیاسی**، شماره ۹ لکزایی، نجف (۱۳۸۵) **چالش سیاست دینی و نظم سلطانی با تأکید بر اندیشه و عمل سیاسی علمای شیعه در عصر صفویه**، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

لکزایی، نجف (پائیز ۱۳۸۹) «فلسفه امنیت از دیدگاه امام خمینی»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، شماره ۴۹.
 لکزایی، نجف (زمستان ۱۳۸۹) «کاربردهای امنیتی انسان شناسی حکمت متعالیه»، **فصلنامه مطالعات راهبردی**، شماره ۵۰.

لکزایی، نجف (۱۳۹۰) «امنیت از دیدگاه آیت الله جوادی آملی»، **فصلنامه علمی - پژوهشی اسراء**، شماره ۷.
 لکزایی، نجف (۱۳۹۱) «دلالت‌های امنیتی انسان‌شناسی آیت الله جوادی آملی»، **فصلنامه علمی - پژوهشی اسراء**، شماره ۹.

لکزایی، نجف (۱۳۹۲) «دیدگاه امنیتی شیعه با تأکید بر اندیشه آیت الله شهید بهشتی»، **فصلنامه علمی - پژوهشی شیعه‌شناسی**، سال یازدهم، شماره ۴۱.

لکزایی، نجف (بهار ۱۳۹۳) «مطالعات فقهی امنیت»، **پژوهشنامه علوم سیاسی**، سال نهم، شماره ۲.
 لکزایی، نجف (پاییز ۱۳۸۵) **اصول رهیافت امنیتی پیامبر صلی الله علیه وآله در قرآن کریم**، **فصلنامه علوم سیاسی**، شماره ۳۵.
 لکزایی، نجف (تابستان ۱۳۹۳) «امنیت متعالیه»، **فصلنامه علمی - پژوهشی سیاست متعالیه**، شماره ۵.
 لکزایی، نجف و نباتیان، محمد اسماعیل (زمستان ۱۳۹۲) «امنیت فرهنگی از منظر فقه شیعه»، **مطالعات راهبردی**، شماره ۶۲.

محمود منجد، مصطفی (۱۹۹۶) **الابعاد السیاسیة لمفهوم الامن فی الاسلام**، قاهره: المعهد العالمی للفکر الاسلامی.
 مدرسی طباطبایی، حسین (۱۳۶۸) **مقدمه‌ای بر فقه شیعه (کلیات و کتاب‌شناسی)**، ترجمه محمد آصف فکرت، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.

نجفی، شیخ محمد حسن بن باقر (بی تا) **جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام**، تحقیق و تصحیح: محقق / مصحح: شیخ عباس قوچانی، ۴۳ جلد، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چ هفتم.